

การเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของ *Pantoea agglomerans* ในพื้นที่ผลิตเมล็ดพันธุ์
ข้าวโพดเพื่อการส่งออก

Surveillance and Epidemiology of *Pantoea agglomerans*
in Corn Seed production Area for Exportation

ณัฐริมา โฆษิตเจริญกุล^{1/} ทิพวรรณ กันหาญาติ^{1/} ชลธิชา รักใคร่^{2/} รุ่งนภา ทองเครื่อง^{1/}
^{1/} กลุ่มวิจัยโรคพืช สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช
^{2/} กลุ่มวิชาถักก้นพืช สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช

รายงานความก้าวหน้า

เชื้อแบคทีเรีย *Pantoea agglomerans* สาเหตุโรคใบไหม้และโรคเหี่ยวของข้าวโพด (leaf blight and vascular wilt disease of maize) เป็นเชื้อที่มีความสำคัญทางกักกันพืช จากการที่ประเทศไทยมีการนำเข้าเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดทำให้มีความเสี่ยงในการเป็นเส้นทาง (pathway) ของเชื้อนี้ที่อาจติดมากับเมล็ดพันธุ์ได้ เนื่องจากเป็นโรคที่ถ่ายทอดได้ทางเมล็ดพันธุ์ (seed transmission) จึงจำเป็นต้องมีการสำรวจ ติดตามและเฝ้าระวังโรคเหี่ยวของข้าวโพดเชื้อนี้อย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ในการจัดทำบัญชีรายชื่อศัตรูพืช วิเคราะห์ความเสี่ยงศัตรูพืช และการกำหนดพื้นที่ปลอดศัตรูพืช จากการสำรวจแหล่งปลูกข้าวโพด 12 แหล่งปลูก ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2553- กันยายน 2556 จำนวน 15 แปลง ได้แก่ เชียงราย จำนวน 15 แปลง เชียงใหม่ จำนวน 20 แปลง แม่ฮ่องสอน จำนวน 10 แปลง ตาก จำนวน 15 แปลง นครสวรรค์ จำนวน 15 แปลง ลำปาง จำนวน 5 แปลง แพร่ จำนวน 13 แปลง น่าน จำนวน 15 แปลง หนองคาย จำนวน 17 แปลง นครราชสีมา จำนวน 20 แปลง สระบุรี จำนวน 5 แปลง และลพบุรี จำนวน 5 แปลง ไม่พบอาการโรคเหี่ยวของข้าวโพด ได้ทำการเก็บตัวอย่างที่มีอาการใบไหม้ (leaf blight) ที่มีลักษณะอาการคล้ายกับอาการใบไหม้ที่เกิดจาก จำนวน 235 ตัวอย่าง นำมาตรวจหาเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* ห้องปฏิบัติการผลการตรวจตัวอย่างทั้งหมด พบว่า แบคทีเรียที่แยกได้ไม่ใช่ แบคทีเรีย *P. agglomerans* แสดงให้เห็นว่า จากการสำรวจแหล่งปลูกข้าวโพด 12 แหล่งปลูก ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2553- กันยายน 2556 จำนวน 15 แปลง ไม่พบโรคใบไหม้และโรคเหี่ยวของข้าวโพดที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* ในประเทศไทย

รหัสการทดลอง 03-04-54-03-06-00-09-54

คำนำ

ประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตข้าวโพดที่สำคัญของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ปลูกประมาณ 7 ล้านไร่ ในปี 2547 มีปริมาณการส่งออกข้าวโพด 871,791 ตันต่อปี มูลค่าการส่งออกประมาณ 4,651 ล้านบาท (ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร) ปัจจุบันประเทศไทยประสบปัญหาการส่งออกเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดเนื่องจากประเทศปลายทางตรวจพบ แบคทีเรีย *Pantoea stewartii* subsp. *stewartii* ศัตรูกักกันพืชของประเทศปลายทาง แต่จากรายงานของ ณีฐริมา *et al.* (2553) ที่ทำการสำรวจพื้นที่ปลูกข้าวโพดเพื่อส่งออก ยังไม่พบแบคทีเรีย *P. stewartii* subsp. *stewartii* และ จุฑาทเทพ (2550) ได้ศึกษาโรคเหี่ยวของข้าวโพดในประเทศไทย พบว่าแบคทีเรียที่แยกได้จากข้าวโพดในประเทศไทยที่มีอาการใบชืดสีน้ำตาล ขอบหยักคล้ายอาการของโรคเหี่ยวที่เกิดจากเชื้อ *P. stewartii* subsp. *stewartii* เมื่อนำมาจำแนกตามวิธีการมาตรฐานของ EPPO โดยเปรียบเทียบกับแบคทีเรีย *P. stewartii* subsp. *stewartii* สายพันธุ์ LMG2715 มาตรฐาน พบว่าแบคทีเรียที่แยกได้ทั้งหมดไม่ใช่แบคทีเรีย *P. stewartii* subsp. *stewartii* แต่เป็นแบคทีเรียที่มีความใกล้เคียงกับแบคทีเรีย *P. stewartii* subsp. *stewartii* มากและสามารถทำให้ข้าวโพดเป็นโรคได้เช่นกัน จากรายงานทั้งสองแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยอาจมีแบคทีเรียชนิดอื่นที่ใกล้เคียงกับแบคทีเรีย *P. stewartii* subsp. *stewartii* ระบาดในแหล่งปลูกข้าวโพด ได้มีรายงานของ Morales-Valenzuela *et.al.* (2007) รายงานการพบโรคใบไหม้และโรคเหี่ยวในข้าวโพดและข้าวฟ่างที่เกิดจากแบคทีเรีย *Pantoea agglomerans* ครั้งแรกที่ประเทศเม็กซิโก จากการศึกษาพบว่าแบคทีเรีย *P. agglomerans* มีความใกล้เคียงกับแบคทีเรีย *P. stewartii* subsp. *stewartii* มาก และประเทศไทยมีการนำเข้าเมล็ดข้าวโพดมีมูลค่านำเข้า เพื่อการบริโภคและเพื่อใช้เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เพื่อการผลิตเมล็ดพันธุ์ลูกผสม สำหรับใช้ในประเทศและส่งออก ทำให้มีความเสี่ยงในการเป็นเส้นทาง (pathway) ของศัตรูพืชที่สำคัญที่อาจติดมากับเมล็ดพันธุ์ ทำให้อาจเป็นไปได้ว่าแบคทีเรีย *P. agglomerans* เป็นแบคทีเรียที่ระบาดในแปลงปลูกข้าวโพดในประเทศไทย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องทำการสำรวจในพื้นที่ข้าวโพดส่งออก เพื่อติดตามสถานการณ์ของแบคทีเรีย *P. agglomerans* ว่ามีในประเทศไทยหรือไม่ ซึ่งเป็นการศึกษาการเฝ้าระวังและการแพร่ระบาดของแบคทีเรีย *P. agglomerans* ในพื้นที่ปลูกข้าวโพด เพื่อเป็นข้อมูลในการเจรจาการค้าเพื่อประโยชน์ต่อการส่งออกและนำเข้าข้าวโพดในอนาคต

วิธีดำเนินการ

อุปกรณ์

1. อุปกรณ์มาตรฐานในห้องปฏิบัติการแบคทีเรีย ได้แก่ ตู้เขี่ยเชื้อชนิดปลอดเชื้อ อุปกรณ์การแยกเชื้อแบคทีเรีย
2. อุปกรณ์วิทยาศาสตร์ เช่น ตู้ควบคุมอุณหภูมิ ตู้เย็นสำหรับเก็บตัวอย่าง หม้อนึ่งความดันไอน้ำ เครื่องเขย่าชนิดควบคุมอุณหภูมิ เครื่องวัดค่าดูดกลืนแสง (spectrophotometer) ตู้อบ (oven)

3. เครื่องแก้วและอุปกรณ์อื่นๆที่ใช้ในห้องปฏิบัติการ เช่น เครื่องชั่ง, pH meter เป็นต้น
4. สารเคมีที่ใช้ในการเตรียมอาหารเลี้ยงเชื้อ

วิธีการ

แบบการวิจัย การสำรวจโรคเหี่ยวของข้าวโพดดำเนินการสำรวจแบบเฉพาะเจาะจง (specific survey) เพื่อให้ทราบข้อมูลโรคเหี่ยวของข้าวโพดและเชื้อสาเหตุโรค *Pantoea agglomerans* ในพื้นที่สำรวจและในเวลาที่กำหนด

ขั้นตอนและวิธีในการวิจัย ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ศึกษา รวบรวมข้อมูลลักษณะของแบคทีเรีย *P. agglomerans* ได้แก่ รายละเอียดของเชื้อชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อพ้อง และลักษณะอาการของโรคใบไหม้และโรคเหี่ยว (Leaf Blight and Vascular Wilt disease) ของข้าวโพด พร้อมรูปภาพ และจัดทำคู่มือการสำรวจโรคใบไหม้และโรคเหี่ยว ของข้าวโพด

2. **จัดทำแบบฟอร์มรายละเอียดของข้อมูลในการสำรวจ** จัดทำแบบฟอร์มรายละเอียดของข้อมูลที่ต้องการบันทึกได้แก่ แหล่งปลูก ตำบล อำเภอ จังหวัด ช่วงเวลาในการสำรวจ พิกัดของแหล่งปลูก (GPS) ลักษณะอาการ เป็นต้น

3. **การสำรวจ** กำหนดพื้นที่สำรวจโดยเป็นแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ที่สำคัญของประเทศ จำนวน 12 แหล่งปลูก ใน 4 จังหวัด ได้แก่ ตาก นครราชสีมา สระบุรี และลพบุรี วางแผนการสำรวจในพื้นที่อย่างน้อย 20 ไร่ แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วนๆละประมาณ 5 ไร่ แต่ละส่วนทำการสุ่มสำรวจจำนวน 10 จุดขนาดพื้นที่จุดละ 2x2 เมตร สุ่มตรวจ จุดละ 20 ตัวอย่าง ตรวจสอบตัวอักษร W ซ้ายทำการสุ่มตรวจทุกเดือน

4. **วิธีการตรวจวินิจฉัยโรคเหี่ยวของข้าวโพดในแปลงปลูก** จัดทำรูปภาพลักษณะอาการของโรคทุกระยะของพืชจัดทำเป็นคู่มือในการสำรวจ เมื่อออกสำรวจให้สังเกตจากลักษณะอาการของโรคเปรียบเทียบกับคู่มือ และบันทึกลักษณะอาการที่พบ ถ่ายรูป เก็บตัวอย่างโรคที่พบใส่ถุงหรือภาชนะที่ใช้เก็บตัวอย่างพร้อมเขียนรายละเอียดกำกับ รีบนำกลับมาตรวจสอบในห้องปฏิบัติการเพื่อยืนยันผล

5. **การตรวจจำแนกในห้องปฏิบัติการ** นำตัวอย่างใบข้าวโพดมาแยกเชื้อแบคทีเรียสาเหตุโรคพืช โดยตัดใบข้าวโพดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ขนาด 4 ตร.มม. ระหว่างรอยต่อของส่วนที่เป็นโรคและไม่เป็นโรค แต่ละชิ้นตัวอย่างนำมาล้างด้วยแอลกอฮอล์ 70% 5 นาที แล้วล้างด้วยน้ำกลั่นที่นิ่งแล้ว 3 ครั้ง หลังจาก surface sterilize แล้วนำมาบดในน้ำกลั่น ใช้ loop จุ่มในพืชที่บด นำมา streak บนจานเลี้ยงเชื้อที่มีอาหารเฉพาะ Nigrosine medium หลังจากนั้นเก็บจานเลี้ยงเชื้อในตู้บ่มเชื้ออุณหภูมิ 28 °C. นาน 72 ชั่วโมง แล้วเก็บโคโลนีสีใสตรงกลางมีสีดำคล้ายตากบ ทำให้เป็นเชื้อบริสุทธิ์โดยวิธี streak plate หลาย ๆ ครั้ง เก็บ single colony เพื่อให้ได้เชื้อบริสุทธิ์

- 5.1 จำแนกแบคทีเรียสาเหตุโรคพืชตามลักษณะทาง สรีรวิทยา และสัณฐานวิทยา ศึกษาลักษณะบนอาหารสังเคราะห์ ลักษณะและสีของโคโลนี ของแบคทีเรีย

- 5.2 จำแนกลักษณะสายพันธุ์เชื้อแบคทีเรียสาเหตุโรคพืชตามคุณสมบัติทางชีวเคมี ได้แก่ gelatin hydrolysis, indole production, acid production from raffinose, utilization of glycerol, D-glucose, mannitol, arbutine, esculine, salicine, cellobiose, maltose, melibiose, D-fucose, และ D-arabitol และ จัดจำแนกโดยใช้ ชุดสำเร็จรูป API 50 CHE (bioMérieux, Marcy l'Etoile, France)

6. เก็บข้อมูลที่ได้ในรูป data sheet เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ทางสถิติ จัดทำรายงานผลการวิจัย

เวลาและสถานที่

ต.ค.53 – ก.ย.56 ที่กลุ่มวิจัยโรคพืช สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช และ แปลงปลูกข้าวโพด ในแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ของประเทศไทย

ผลและวิจารณ์ผลการทดลอง

1. ศึกษา รวบรวมข้อมูลลักษณะของแบคทีเรีย *P. agglomerans* รวบรวมข้อมูลรายละเอียดของเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* จาก CAB International, 2007 ดังนี้
ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pantoea agglomerans* (Beijerinck 1888) Gavini et al. 1989

Domain: Bacteria

Phylum: Proteobacteria

Class: Gammaproteobacteria

Order: Enterobacteriales

Family: Enterobacteriaceae

Genus: *Pantoea*

Species: *Pantoea agglomerans*

เป็นแบคทีเรียแกรมลบ (Gram negative) ต้องการออกซิเจนในการดำรงชีวิต รูปร่างเป็นท่อน เคลื่อนที่ได้ มีลักษณะโคโลนีสีเหลือง ไม่สร้างสารเรืองแสงได้บนอาหาร King's medium B ไม่สามารถย่อย gelatin hydrolysis, ไม่สร้าง indole production ไม่สร้างกรดจากน้ำตาล raffinose แต่สามารถใช้ carbon source จาก glycerol, D-glucose, mannitol, arbutine, esculine, salicine, cellobiose, maltose, melibiose, D-fucose, and D-arabitol

เชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* เป็นเชื้อสาเหตุของโรคใบไหม้และโรคเหี่ยวของข้าวโพด (leaf blight and vascular wilt of maize) รายงานครั้งแรกที่ประเทศแม็กซิโก เมื่อปี 2007 (Morales-Valenzuela et al., 2007) ลักษณะอาการของโรคที่พบ ใบไหม้ และ เกิดอาการต้นเหี่ยวเนื่องจากท่อน้ำท่ออาหารถูกทำลาย (Morales-Valenzuela et al., 2007)

2. ศึกษาและสำรวจเชื้อแบคทีเรียสาเหตุโรคเหี่ยวข้าวโพดจากแหล่งผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดในประเทศไทยเพื่อการส่งออกปี 2554-2556

จากการสำรวจแหล่งปลูกข้าวโพด 12 แหล่งปลูก ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2553-กันยายน 2556 จำนวน 155 แปลง ได้แก่ เชียงราย จำนวน 15 แปลง เชียงใหม่ จำนวน 20 แปลง แม่ฮ่องสอน จำนวน 10 แปลง ตาก จำนวน 15 แปลง นครสวรรค์ จำนวน 15 แปลง ลำปาง จำนวน 5 แปลง แพร่ จำนวน 13 แปลง น่าน จำนวน 15 แปลง หนองคาย จำนวน 17 แปลง นครราชสีมา จำนวน 20 แปลง สระบุรี จำนวน 5 แปลง และลพบุรี จำนวน 5 แปลง ไม่พบอาการโรคเหี่ยวของข้าวโพด ได้ทำการเก็บตัวอย่างที่มีอาการใบไหม้ (leaf blight) ที่มีลักษณะอาการคล้ายกับอาการใบไหม้ที่เกิดจาก จำนวน 235 ตัวอย่าง นำมาตรวจหาเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* ห้องปฏิบัติการ

2. การตรวจจำแนกในห้องปฏิบัติการ นำตัวอย่างใบข้าวโพดมาแยกเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* บนอาหาร King's medium B หลังจากนั้นเก็บจานเลี้ยงเชื้อในตู้บ่มเชื้ออุณหภูมิ

28° ซ. นาน 72 ชั่วโมง แล้วเก็บโคโลนีสีเหลืองที่ไม่สร้างสารเรืองแสง (Fluorescent) สามารถแยกเชื้อแบคทีเรียได้จำนวน 10 ไอโซเลท นำไปจำแนกลักษณะสายพันธุ์เชื้อแบคทีเรียสาเหตุโรคพืชตามคุณสมบัติทางชีวเคมี ได้แก่ gelatin hydrolysis, indole production, acid production from raffinose, utilization of glycerol, D-glucose, mannitol, arbutine, esculine, salicine, cellobiose, maltose, melibiose, D-fucose, และ D-arabitol และ จัดจำแนกโดยใช้ชุดสำเร็จรูป API 50 CHE (bioMérieux, Marcy l'Etoile, France) ผลการจำแนกชนิดของแบคทีเรียที่แยกได้ พบว่าเชื้อแบคทีเรียที่แยกได้ส่วนใหญ่ สามารถสร้างกรดจาก raffinose และไม่สามารถใช้ carbon source ได้แก่ esculine และ cellobiose ซึ่งเป็นคุณสมบัติแตกต่างจากแบคทีเรีย *P. agglomerans* และเมื่อนำไปจำแนกด้วยชุดสำเร็จรูป API 50 CHE จำแนกได้เป็นเชื้อแบคทีเรียกลุ่ม *Pseudomonas putida*

จากผลการสำรวจแหล่งปลูกข้าวโพดทั้ง 12 จังหวัด จำนวน 155 แปลง ไม่พบโรคใบไหม้และโรคเหี่ยวของข้าวโพดที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* ในประเทศไทย

สรุปผลการทดลองและคำแนะนำ

จากการสำรวจแหล่งปลูกข้าวโพด 12 แหล่งปลูก ตั้งแต่เดือน ตุลาคม 2553- กันยายน 2556 จำนวน 155 แปลง เชียงราย จำนวน 15 แปลง เชียงใหม่ จำนวน 20 แปลง แม่ฮ่องสอน จำนวน 10 แปลง ตาก จำนวน 15 แปลง นครสวรรค์ จำนวน 15 แปลง ลำปาง จำนวน 5 แปลง แพร่ จำนวน 13 แปลง น่าน จำนวน 15 แปลง หนองคาย จำนวน 17 แปลง นครราชสีมา จำนวน 20 แปลง สระบุรี จำนวน 5 แปลง และลพบุรี จำนวน 5 แปลง ไม่พบโรคใบไหม้และโรคเหี่ยวของข้าวโพดที่เกิดจากเชื้อแบคทีเรีย *P. agglomerans* ในประเทศไทย

เอกสารอ้างอิง

- จุฑาทาเทพ วัชรไชยคุปต์. 2550. การศึกษาโรคเหี่ยวจากแบคทีเรียของข้าวโพดในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาเอก. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ณัฐธิมา ไชยิตเจริญกุล พิระวรรณ พัฒนวิภาส ณัฐฐพร อุทัยมงคล และ ชลธิชา รักใคร่. 2553. การเฝ้าระวังการเกิดและการแพร่กระจายของแบคทีเรีย *Pantoea stewartii* . รายงานผลการวิจัยประจำปี 2553 . กลุ่มวิจัยโรคพืช สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช หน้า 1366-1375.
- CAB International, 2007. Crop Protection Compendium. Wallingford, UK: CAB International.
- Morales-Valenzuela, G. , Silva-Rojas, H. V., Ochoa-Martinez, D., Valadez-Moctezuma,E., Alarcón-Zúñiga, B., X. Zelaya-Molina,L., Córdova-Téllez, L., Mendoza-Onofre, L., Vaquera-Huerta, H., Carballo-Carballo,A., Farfán-Gómez, A. and Ávila-Quezada, G. 2007. First Report of *Pantoea agglomerans* Causing Leaf Blight and Vascular Wilt in Maize and Sorghum in Mexico. Plant Dis 91:1365.